

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ГАВРИК ВІКТОР ГРИГОРОВИЧ

УДК 94(477): [342.3: 323.39] (477) „Мазепа”

**ДЕРЖАВНИЦЬКА, СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА ГРОМАДСЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ ІСАКА МАЗЕПИ (1884–1952 РР.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії та філософії історії Інституту філософської освіти та науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Дробот Іван Іванович,
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, директор Інституту філософської освіти та науки, завідувач кафедри історії та філософії історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
Євтух Володимир Борисович,
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, директор

Інституту

соціології, психології та управління;

кандидат історичних наук, доцент
Даниленко Олександр Вікторович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри української історії та етнополітики.

Захист відбудеться “_19_” _____ березня _____ 2010 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “_18_” __ лютого _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Теоретичні та практичні проблеми сучасного етапу державотворення в Україні потребують глибокого вивчення, осмислення і наукової оцінки діяльності політиків, науковців, громадських діячів, які впливали на формування національної самосвідомості українського народу та розвиток його націотворчої діяльності, брали найактивнішу участь у громадському і суспільно-політичному житті країни.

До видатних постатей, які були учасниками процесу ідейного формування та побудови української держави, безумовно, належить Ісак Мазепа. Він готував ідеологічну базу Української революції 1917–1920 рр., брав в ній активну участь, обіймаючи найвищі державні посади, а потім на чужині боровся за відновлення української держави. І. Мазепа мав значний вплив на події в ході українських національно-визвольних змагань, особливо в 1919 та 1920 рр., а також відігравав одну з провідних ролей в середовищі української політичної еміграції в Польщі, Чехословаччині, Німеччині. Проте державницька, суспільно-політична та громадська діяльність видатного представника української суспільно-політичної думки та національно-визвольної боротьби донині не знайшла в історичній науці всебічного цілісного висвітлення. Висвітлення патріотичної позиції І. Мазепи має також важливе виховне значення, сприяє формуванню високорозвиненої національної самосвідомості та активної життєвої позиції у громадян нашої держави.

Отже, вивчення державницької, суспільно-політичної та громадської діяльності І. Мазепи актуальне й з огляду на її масштабність та значущість результатів, і через її інтегрованість в український національно-визвольний рух першої половини ХХ ст. Обрана тема відповідає сучасним завданням розвитку української історичної науки в цілому, політичної історії та історичної персоналістики. Розгляд її здійснюється в загальному руслі вивчення соціально-політичної історії України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукового напрямку „Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти”, що розробляється в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, та відповідно до науково-дослідницької тематики кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти та науки „Державницьке, суспільно-політичне життя та освіта в Україні ХХ–ХХІ ст.». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 26 квітня 2007 р., протокол № 10.

Мета дисертаційного дослідження полягає у здійсненні цілісного системного аналізу державницької, суспільно-політичної та громадської діяльності І. Мазепи в контексті національно-визвольного руху українського народу першої половини ХХ ст., визначенні його ідейно-політичного й організаційно-практичного внеску в розбудову української державності.

Зазначена мета конкретизується у наступних **завданнях**:

- проаналізувати стан дослідження теми та ступінь її джерельного забезпечення;
- розглянути історичні та суспільні чинники становлення І. Мазепи як громадсько-політичного діяча, з'ясувати його світоглядні позиції та прослідкувати подальшу еволюцію національно-політичних переконань;
- дослідити участь І. Мазепи у національно-визвольній боротьбі українського народу 1917–1920 рр.;
- визначити роль І. Мазепи в суспільно-політичній діяльності української еміграції у 20–30-ті роки ХХ ст.;
- дослідити внесок І. Мазепи у процеси реформування Державного Центру УНР та створення УНРади, його діяльність на посаді голови українського еміграційного уряду та вплив на процеси громадської і політичної консолідації української еміграції у другій половині 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст.

Об'єкт дослідження – український національний рух через призму біографії І. Мазепи.

Предметом дисертаційного дослідження є державницька, суспільно-політична та громадська діяльність І. Мазепи, спрямована на побудову незалежної соборної української держави.

Хронологічні рамки дослідження визначаються роками життя І. Мазепи (1884–1952). Особлива увага зосереджена на періоді його активної суспільно-політичної діяльності, що охоплює 1904–1952 рр. Саме цей період відзначається максимальним внеском політика у суспільно-політичне життя України.

Територіальні межі дослідження охоплюють території України, Росії, Польщі, Чехії та Німеччини – тих країн, де І. Мазепа в окреслені роки провадив активну державницьку, політичну та громадську діяльність.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять принципи науковості, історизму, комплексності, системності та об'єктивності, які дозволили всебічно проаналізувати державницьку, суспільно-політичну та громадську діяльність І. Мазепи на основі комплексного використання джерел та наукової літератури. При написанні роботи були використані загальнонаукові, спеціально-історичні та джерелознавчі методи, зокрема, конкретно-пошуковий (аналіз і систематизація джерел з проблеми), проблемно-хронологічний (розподіл широкої теми дослідження на окремі відносно вузькі проблеми, дослідження кожної з яких здійснювалося в хронологічній послідовності), критично-аналітичний і ретроспективний (робота з джерелами та літературою), структурно-системний (сприяв об'єктивному висвітленню суспільно-політичного середовища, в якому формувався світогляд та здійснювалася діяльність політика). Метод персоніфікації дозволив визначити особистий внесок політика в український національний рух та розвиток української політичної думки першої половини ХХ ст. На основі історико-порівняльного методу вдалося виявити спільне й відмінне в поглядах і діяльності І. Мазепи та інших українських політичних діячів національно-

державницького напрямку тієї доби. Застосовано системний підхід до визначення наукового розуміння ролі і місця особистості в історії.

Наукова новизна дослідження. У дисертації вперше проаналізовано і узагальнено державницьку, суспільно–політичну та громадську діяльність І. Мазепи, висвітлено маловідомі аспекти громадсько-політичної активності політика. Уведено до наукового обігу значну кількість маловідомих і невідомих архівних матеріалів, які значно поповнили джерельну базу з досліджуваної теми. Досліджено внесок І. Мазепи у формування підвалин української державності у 1917–1920 рр., а саме: у адміністративному та військовому аспектах. Встановлено, що на посаді Прем'єр-міністра УНР І. Мазепа проводив політику компромісів, яка мала на меті залучити сили національно свідомого українського громадянства і об'єднати зусилля Наддніпрянського та Галицького урядів до боротьби за незалежність УНР. Прослідковано, що завдяки безкомпромісній ідеологічній позиції І. Мазепи наприкінці 1919 – початку 1920 рр. вдалося застерегти військове керівництво та Уряд УНР від переходу на радянську політичну платформу. Розкрито природу суперечностей між І. Мазепою та лідером Закордонної Групи УСДРП М. Галаганом. З'ясовано, що завдяки позиції І. Мазепи УСДРП у теоретичних та практичних аспектах зберегла соціал-демократичні риси. Досліджено внесок І. Мазепи у розвиток української політичної думки першої половини ХХ ст. Доведено, що І. Мазепа був противником введення диктатури як правого, так і лівого політичного напрямків та прихильником демократичного розвитку УНР.

Практичне значення отриманих результатів дисертації полягає в тому, що зроблені висновки й узагальнення можуть бути використані в дослідженнях з української історії першої половини ХХ ст., при підготовці підручників і посібників з історії України та політології для вищих і середніх навчальних закладів, складанні програм, методичних порад, написанні курсових, бакалаврських та магістерських робіт. Висновки дисертації становитимуть інтерес у контексті практичної участі в сучасному суспільно-політичному житті громадських рухів і політичних партій, їх діяльності в умовах багатопартійної системи та демократичних процесів, що формуються в Україні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації були обговорені на IV Міжнародній науковій конференції „Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі” (м. Ніжин, 11–12 грудня 2008 р.), 62-й Міжнародній конференції молодих вчених „Каразінські читання” (м. Харків, 24 квітня 2009 р.), щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2007–2009 рр.), засіданнях кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки НПУ імені М.П. Драгоманова.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені у 5 наукових публікаціях, з яких 3 оприлюднені у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України в галузі „Історичні науки”.

Структура дисертації обумовлена метою та завданням дослідження. Вона складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 243 сторінки, з них 198 сторінок основного тексту. Список використаних джерел та літератури включає 631 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** здійснено загальну постановку проблеми, обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету і завдання наукового пошуку, його об'єкт і предмет, окреслено зв'язок з науковими програмами, темами, визначено хронологічні та територіальні межі дослідження, методологічну базу, вказано на наукову новизну, практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію та публікацію результатів дослідження.

У **першому розділі „Історіографія та джерельна база дослідження”** здійснено аналіз історіографічної літератури та стану джерельної бази дослідження, проаналізовано стан наукової розробки проблеми.

Низку наукових розробок, що прямо чи опосередковано аналізують роль і місце І. Мазепи в тогочасному суспільно-політичному житті України та українського емігрантського середовища, або присвячені окремим аспектам цієї теми, систематизовано за тематичним та хронологічним принципами дослідження джерел. Історіографічний доробок у роботі згрупований за такими напрямками: історіографія української діаспори; радянська історіографія; сучасна українська історіографія (в тому числі еміграційна). У процесі накопичення матеріалу з досліджуваної проблеми виділено декілька умовних історіографічних періодів: міжвоєнний, повоєнний, сучасний. Вони мають певні особливості, зумовлені соціально-політичними обставинами, які визначали світоглядні та методологічні погляди авторів.

Особливе місце серед історіографічних джерел займають роботи очевидців національно-визвольної боротьби українського народу за створення власної держави у 1917–1920 рр. Ці українські політичні емігранти, які добре знали І. Мазепу, змушені були залишити Україну. Тому їх праці, які побачили світ в міжвоєнний період, були опубліковані за кордоном. Вони лише умовно відповідали вимогам науково-аналітичних досліджень, адже кожний автор висвітлював діяльність І. Мазепи й давав їй оцінку відповідно до власних політичних уподобань. Це роботи В. Винниченка, О. Доценка, О. Назарука, П. Христюка, М. Шаповала¹.

Епоха сталінізму, на яку припадає більша частина першого

¹ Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – К., 1990. – 542 с.; Доценко О. Літопис української революції : в 2 т. / О. Доценко. – Львів, 1923– .– Т. 2. – 362 с.; Назарук О. До історії революційного часу на Україні: українські політичні партії, їх союзи і теорії / О. Назарук. – Вінніпег, 1924. – 181 с.; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.: у 4 т. / П. Христюк. – Відень, 1922– .– Т. 4. – 192 с.; Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага, 1927. – 324 с.

історіографічного періоду, негативно позначилася на історичній науці у радянській Україні та зумовила замовчування багатьох імен діячів українського національного руху. Відбулося повне відмежування радянських дослідників від західних досліджень. Тому український політичний рух першої половини ХХ ст. у радянській Україні не досліджувався і, відповідно, діяльність І. Мазепи також не вивчалася.

Процеси десталінізації у СРСР змінили стан досліджень „малоперспективних” тем. Проте діяльність українських національних партій та їх лідерів залишалась поза увагою радянських вчених. Окремі аспекти їх діяльності розглядалися лише через призму тактики КП(б)У щодо національних партій та організацій з використанням при цьому старих методологічних підходів. Вітчизняна історіографія, сповідуючи марксистську методологію дослідження національного руху, не приділяла значної уваги його визначним діячам і навішувала їм ярлики. Не оминуло це й І. Мазепу. А оскільки погляди і переконання українського соціал-демократа суперечили комуністичній ідеології, то офіційна радянська ідеологія називала його „буржуазним націоналістом”. Такий підхід наявний у довідково-енциклопедичних виданнях, працях з історії УРСР². Це простежується й в монографії І. Кураса „Повчальний урок історії”, в якій автор, засуджуючи політику УСДРП, нищівно розкритикував і діяльність І. Мазепи, як одного з її лідерів³.

Прогалину заповнили історичні набутки дослідників української діаспори. Їх праці здебільшого ґрунтувалися на спогадах, матеріалах особистих фондів науковців, політиків, партійних діячів. Автори С. Гольдельман, І. Лисяк-Рудницький, В. Маруняк, П. Мірчук, Р. Млиновецький, І. Нагаєвський, М. Стахів, Л. Шанковський не оминули увагою постаті І. Мазепи, хоча оцінювали його діяльність неоднозначно⁴.

Окреме місце серед історіографічних джерел займають роботи П. Феденка⁵. Близький товариш та однопартієць І. Мазепи залишив нащадкам значну публіцистичну спадщину, яка прямо чи опосередковано визначає його

²Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной интервенции на Украине / Н.И.Супруненко. – М., 1966. – 455 с.; Українська РСР в період громадянської війни 1917–1920 рр.: у 3 т. / [ред. кол. Скаба А.Д., Гудзенко П.П., Доній М.Р. та ін.]. – К., 1967–. – Т. 3. – 1967. – 453 с.

³Курас І. Повчальний урок історії (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії) / І. Курас. – К., 1986. – 185 с.

⁴Гольдельман С. Жидівська національна автономія на Україні (1917–1920 рр.) / С. Гольдельман. – Мюнхен, 1967. – 140 с.; Лисяк-Рудницький І. Історичні есе.: у 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. – К., 1994. – Т. 2. – 573 с.; Мірчук П. Українська державність 1917–1920 / П. Мірчук. – Філадельфія, 1967. – 400 с.; Млиновецький Р. Нарис історії українських визвольних змагань / Р. Млиновецький. – Торонто, 1973. – 670 с.; Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – Рим, 1989. – 486 с.; Стахів М. Україна в добі Директорії УНР: у 7 т. / М. Стахів – Скрентон, 1962–. – Т. 6. – 251 с.; Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен, 1958. – 317 с.

⁵Феденко П. Ісаак Мазепа. Борець за волю України / П. Феденко. – Лондон, 1954. – 228 с.; Феденко П. Український рух у ХХ ст. / П. Феденко. – Лондон, 1959. – 267 с.

роль на тернистому шляху української історії першої половини ХХ ст. П. Феденко відмітив вплив І. Мазепи, як одного з лідерів УСДРП, на розвиток української соціал-демократії.

В роки незалежності України активізувалось дослідження діяльності провідників національно-визвольної боротьби українського народу першої половини ХХ ст. У вітчизняній та зарубіжній історіографії з'являються роботи, які проливають світло на різні етапи життя та діяльності І. Мазепи. В історико-політологічних та узагальнюючих працях сучасних істориків: О. Даниленка, І. Дробота, В. Євтуха, О. Любовець, А. Павка, В. Солдатенка, В. Трощинського, В. Вериги (Канада) та колективних роботах епізодично розглянуто діяльність І. Мазепи у складі українських урядів 1919–1920 рр. та контексті розвитку політичних процесів серед еміграції⁶.

Дисертаційних робіт, безпосередньо присвячених тим чи іншим аспектам діяльності І. Мазепи немає. В дисертаціях А. Голуба, І. Дробота, В. Лозового діяльність І. Мазепи розглядається побіжно. Це можна пояснити, насамперед, широким колом проблем, які розглядають дослідники у своїх наукових роботах⁷. Разом з тим, опубліковано і ряд статей, присвячених безпосередньо видатному українському діячеві⁸. Крім того, біографічні відомості та деякий матеріал містяться в енциклопедичних виданнях, історичних календарях, науково-документальному збірнику „Уряди України ХХ ст.” тощо⁹.

⁶ Даниленко О. Роль Українського громадського комітету в Чехословаччині в соціальній адаптації емігрантів / О.В. Даниленко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : зб. наук. праць. – Вип. 9. – К., 2003. – С. 278-295.; Дробот І. З історії боротьби українських соціал-демократів за державність (1919–1921 рр.) / І. Дробот // Пам'ять століть. – 2002. – № 6. – С. 43-59.; Любовець О. Українські партії й політичні альтернативи 1917–1920 років / О. Любовець. – К., 2005. – 445с.; Павко А. Повчальний досвід вітчизняної історії / А. Павко. – К., 2002. – 552 с.; Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис / В. Солдатенко. – К., 1999. – 975 с.; Трощинський В. Міжвоєнна еміграція в Європі як історичне і соціально – політичне явище / В. Трощинський. – К., 1994. – 260 с.; Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії : наукове видання / [В. Євтух та ін.]. – Київ, 2003. – 228 с.; Українська діаспора / [ред. В.Євтух, В.Маркусь]. – Київ ; Чикаго, 1996. – 136с.

⁷ Голуб А.І. Міжнародна діяльність УСДРП (1900–1938 рр.): дис. ... докт. іст. наук : 07.00.01 / А.І.Голуб. – Дніпропетровськ, 1999. – 424 с.; Дробот І.І. Державно-соборницька ідея в практиці українських суспільно-політичних сил еміграції та на західноукраїнських землях.: дис. ... докт. іст. наук : 07.00.01 / І.І.Дробот. – К., 2002. – 473 с. Лозовий В.С. Кам'янецька доба Директорії Української Народної Республіки.: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В.С.Лозовий. – К., 1998. – 188 с.

⁸ Губань Р. Ісаак Мазепа як „головний міліціонер” і як людина / Р. Губань // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 126-136.; Висоцький О. Політична діяльність Ісаака Мазепи / О. Висоцький // Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. – Дніпропетровськ, 1998. – Вип. 3. – С. 163-169.; Нагорна Л. Прем'єр Української Народної Республіки (Ісаак Мазепа) / Л.Нагорна // Українська ідея. Постаті на тлі революції / [редкол.: Курас І.Ф., Сиволоб Ю.В., Солдатенко В.Ф. та ін.]. – К., 1994. – С. 235-255.

⁹ Мала енциклопедія етнодержавства / [редкол.: Ю.І. Римаренко та ін.]. – К., 1996. – 942 с.; Малий словник історії України / [В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін.]. – К., 1997. – 464 с.; Історичний календар Чернігівщини / [упоряд. О. Дено]. – К., 1997. – 736 с.; Уряди України у ХХ столітті. Науково-документальне видання. – К., 2001. – 608 с.

Таким чином, на сьогоднішній день нагромаджено значну кількість різноманітних за характером і змістом історіографічних досліджень, які так чи інакше примикають до обраної теми або частково розкривають її. Проте незважаючи на науковий доробок вчених у руслі порушеної проблеми, вивчення питань, що висвітлюють діяльність І. Мазепи у суспільно-політичному житті України першої половини ХХ ст., є епізодичним. Якщо діяльності І. Мазепи на посадах в українських урядах доби Директорії УНР приділялась певна увага, то низка важливих аспектів діяльності політика в еміграційний період його життя залишилася поза увагою істориків

Джерельну базу дослідження склали різноманітні за походженням, видами, ознаками та змістом документи й матеріали, періодичні видання, мемуари. Основою джерельної бази стали архівні документи, що зберігаються в 32 фондах 7 архівосховищ України та Польщі, значна їх частина вводиться до наукового обігу вперше. Джерельний масив матеріалів поділений, відповідно до родово-видового принципу класифікації, на групи: 1) документальні джерела (законодавчі, актові, діловодні, дипломатичні, програмні партійні документи, документи громадських об'єднань); 2) оповідні джерела (твори політичної, наукової літератури, публіцистика); 3) офіційна і неофіційна періодична преса; 4) джерела особового походження (щоденники, спогади, автобіографії, листи).

За фактологічною наповненістю джерел першої групи найбільший науковий інтерес становили фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), передусім ті, які були утворені на основі комплексу документальних матеріалів Празького Українського Архіву, базу якого склали колекції Музею визвольної боротьби України та Українського історичного кабінету. Зокрема, у ЦДАВОВУ зберігається ряд особистих фондів державних і політичних діячів першої половини ХХ ст.: 3393 (фонд І. Мазепи), 3809 (фонд С. Петлюри), 3562 (фонд Н. Григорієва), 4000 (фонд Б. Мартоса), 4453 (фонд О. Безпалка), 3807 (фонд А. Жука); фонди державних установ: 1092 (Міністерство Внутрішніх Справ УНР), 5235 (Уряд Української Народної Республіки в екзилі); партійні фонди: 3805 (колекція документів і матеріалів про діяльність українських націоналістичних партій РУП – УСДРП 1901–1929) та документи і матеріали українських емігрантських установ, організацій та осіб – ф. 4465.

Так, у особистому фонді А. Жука (ф. 3807) містяться партійні матеріали Петербурзької групи УСДРП: протоколи, резолюції, постанови з'їздів УСДРП, а також листування з однопартійцями на політичні теми. Вказані документи висвітлюють початок політичної діяльності І. Мазепи. Фонд О. Безпалка (ф. 4453) вміщує листування прем'єр-міністра І. Мазепи з О. Безпалком в адміністративних та партійних справах, партійні та урядові документи: закони, декларації, резолюції, положення, договори, що були підписані І. Мазепою. Документи цього фонду подають інформацію про діяльність політика на чолі Закордонної делегації УСДРП, його участь у роботі Соцінтерну, заходах щодо відновлення єдності світового робітництва, приборкання мілітаризму, фашизму,

забезпечення міжнародної стабільності і миру. У особистому фонді І. Мазепи (ф. 3933) знаходяться матеріали діяльності Закордонної делегації УСДРП, протоколи роботи підготовчої конференції представників політичних сил української еміграції для скликання Всеукраїнського Національного Конгресу в середині 1930-х років, протоколи засідань Уряду УНР, партійна документація, листи. Ці джерела висвітлюють діяльність І. Мазепи в добу національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. та міжвоєнний період.

Документи фонду Міністерства внутрішніх справ УНР (ф. 1092): рапорти, службові та пояснювальні записки, доповіді, обіжники, інструкції, телеграми, листи, протоколи, тимчасові правила, статuti підрозділів, законопроекти дають змогу прослідкувати не лише адміністративну діяльність І. Мазепи на посаді міністра внутрішніх справ, а і його вплив на внутрішню політику держави. Закони, ноти, постанови, відозви, накази, звернення, що ілюструють державницьку діяльність Прем'єр-міністра Уряду УНР І. Мазепи, розміщені у фондах Ради Народних Міністрів УНР (ф. 1065), Канцелярії Директорії УНР (ф. 1429), Міністерства праці УНР (ф. 3305). У фондах 3805 та 4465 розміщені партійні документи УСДРП, в розробці яких брав участь І. Мазепа.

Найбільший документальний масив, що відображає діяльність І. Мазепи в післявоєнний період містить фонд Уряду Української Народної Республіки в екзилі (ф. 5235). У справі 1232 окремо зібрані тексти доповідей, виступів, статті, листування, що свідчать про політичну діяльність Голови Виконного органу та керівника Ресорту закордонних справ УНРади І. Мазепи. Але є ще ряд інших документів: експозе, комунікати, меморіали, меморандуми, постанови, заяви, закони та законопроекти, звіти, промови, інтерв'ю, декларації, протоколи, внутрішні директиви, які зберігаються в інших справах вищевказаного фонду.

З фондів ЦДАГОУ були залучені різновидові за походженням документи, які допомогли доповнити картину урядової діяльності І. Мазепи в період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. та висвітлити його політичну діяльність у міжвоєнний період. Це діловодна документація УСДРП (звіти, звернення, протоколи, резолюції з'їздів та конференцій, службове листування), Української господарської академії в Чехословаччині (протоколи, постанови, резолюції зборів лекторського персоналу академії; матеріали комісій, до складу яких входив І. Мазепа; службове листування), Закордонного підготовчого конгресового комітету по скликанню Всеукраїнського Національного Конгресу (протоколи, комунікати, заяви, постанови, службове листування). Зазначені документи зберігаються у фондах Центрального Комітету Української соціал-демократичної робітничої партії (ф. 266), Центрального Комітету Української Комуністичної партії (УКП) та її губернських комітетів (ф. 8), Колекції документів „Український музей в Празі” (ф. 269)

Окремі сюжети проблеми вивчалися за документами фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДАСБУ) у м. Києві, Центрального державного історичного архіву в м. Львові, Бібліотеки Народової у Варшаві, Державного архіву Хмельницької області, Державного архіву

Київської області. Різновидові документи: протоколи державної наради вищого управлінського складу УНР, звернення Уряду УНР, службове листування, доповіді, свідчення посадових осіб доповнили інформацію про державницьку діяльність І. Мазепи в добу Української революції 1917–1920 рр.

Серед опублікованих документів виділимо джерела, у створенні чи прийнятті яких брав участь І. Мазепа, або ті, що містять інформацію про діяча. Це офіційні документи, закони, постанови, інструкції, декларації, статuti, актові матеріали державних органів влади та офіційних установ України, зокрема, Директорії УНР, Ради Народних Міністрів УНР, Міністерства внутрішніх справ УНР, УНРади та її Виконного органу, а також партійні документи УСДРП, УСП. Вони містяться в збірниках документів і матеріалів, науково-документальних виданнях, періодиці тощо¹⁰.

Особливе місце займає творча спадщина І. Мазепи, яка хоча й несе певне мемуарне навантаження, однак дозволяє виявити його світоглядні переконання, вплив на політичну діяльність УСДРП, формування її ідеології, тактики та стратегії політичної боротьби, а також висвітлює участь діяча у визвольній боротьбі українського народу першої половини ХХ ст.¹¹

Серед джерел вагоме місце належить матеріалам вітчизняних та закордонних періодичних видань. Залучена інформація з таких газет та журналів, як „Вісник Української Народної Республіки”, „Вперед”, „Вестник Жизни”, „Голос робітника”, „Діло”, „Наша справа”, „Наш вік”, „Робітничая газета”, „Свобода”, „Соціалістична думка”, „Соціалдемократ”, „Українські вісті”, „Український козак”, „Україна”, „Український Самостійник” тощо.

Широко використані в роботі джерела особового походження. Це численна мемуарна література, матеріали приватних щоденників, спогади, листи державних, громадських, політичних діячів, науковців¹². Деякий фактологічний матеріал міститься й у спогадах доньки І. Мазепи – Галини, шкільного товариша – О. Грищенка, хрещеника – Б. Феденка¹³.

¹⁰ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: Документи і матеріали : у 2-х т. / [упоряд. В.Верстюк]. – К., 2006– .– Т. 1. – 682 с.; Т. 2. – 679 с.; Конституційні акти України. Невідомі конституції України / [упоряд. Ю.Прилюк]. – К., 1992. – 272 с.; Резолюції ЦК УСДРП // Вільна Україна. – Київ ; Львів, 1921. – Ч. 1-2. – С. 142-143.; Українська революція. Документи 1917–1921 рр. : у 2 т. / [ред. Т. Гунчак]. – Нью-Йорк, 1984– .– Т. 2 : Документи 1919–1921 рр. – 478 с.

¹¹ Мазепа І. Большевизм і окупація України / І.Мазепа. – Львів, 1922. – 156 с.; Мазепа І. Підстави нашого відродження: у 2 ч. / І. Мазепа. – [б. м.], 1946– .– Ч. 1. – 1946. – 180 с.; Мазепа І. Україна в огні і бурі революції / І.Мазепа. – К., 2003. – 608 с.

¹² Андрієвський В. З минулого : у 2 т. / В. Андрієвський. – Берлін, 1924.– Т. 2: Від гетьмана до Директорії. – 1924. – 310 с.; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920) : в 4 ч. / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – 543 с.; Лотоцький О. Сторінки минулого / [ред. Р. Смаль-Стоцький]. – Варшава, 1934. – 396 с.; Шаповал М. Щоденник / [упоряд. С. Зеркаль]. – Нью-Йорк, 1958– .– Ч. 1: Від 22 лютого 1919 по 31 грудня 1924. – 1958. – 155 с.

¹³ Грищенко О. Ісаак Мазепа замолоду / О.Грищенко // Ісаакові Мазепі на вічну пам'ять. – Мюнхен; Лондон, 1973. – С. 63-69.; Мазепа Г. Спогади / Г.Мазепа // Чабан М. У старому Катеринославі / М.Чабан. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 202-220.; Феденко Б. З останніх днів І.П. Мазепи / Б.Феденко // Ісаакові Мазепі на вічну пам'ять. – Лондон, 1973. – С. 119-127.

Таким чином, для досягнення поставленої мети було використано кілька груп джерел, різноманітних за змістом і характером. З різною мірою упередженості й обсягом охопленого матеріалу вони створюють достатню основу для виконання завдань дослідження.

Отже, аналіз історіографії показав, що науковцями недостатньо висвітлено державотворчі заходи політика в добу Української революції 1917–1920 рр., зокрема, розбудова виконавчої влади та правоохоронних органів; особливості громадсько-політичної діяльності І. Мазепи в екзилі, вплив соціокультурних та політичних подій еміграції на трансформацію поглядів українського діяча; його місце у суспільно-політичному житті української еміграції. Аналіз стану джерельної бази з даної тематики засвідчує можливість створити цілісну картину державницької, суспільно-політичної та громадської діяльності І. Мазепи.

У другому розділі „**Формування ідейних переконань. Початок громадської та політичної діяльності**” прослідковано етапи формування та еволюцію світогляду І. Мазепи та висвітлено його громадсько-політичну діяльність протягом п'ятнадцятирічного терміну (1904 р. – березень 1919 р.).

Проаналізовано основні фактори впливу на формування світогляду І. Мазепи. Ними були: суспільна атмосфера кінця ХІХ – початку ХХ ст., що характеризувалась швидким розвитком українського визвольного руху в Російській імперії; твори теоретиків наукового соціалізму та література економічного змісту, яка розкривала колоніальне становище України в Російській імперії; революційні події 1905–1907 рр. та 1917–1919 рр. Вступивши у 1904 р. до української студентської громади в Петербурзі, він став активним учасником українського національного руху, але зрозумівши, що українське національне питання неможливо вирішити культурницькими заходами, розпочав політичну діяльність. Обстоюючи національне питання, він обґрунтував концепцію національно-територіальної автономії України в складі Російської федерації, виходячи з соціально-економічних чинників.

З початком Лютневої 1917 р. революції І. Мазепа став її активним учасником. Він був одним із організаторів Українського губернського національного з'їзду Катеринославщини (21–22 травня 1917 р.), делегати якого підтримали вимоги УЦР про національно-територіальну автономію України. У червні того ж року І. Мазепа на Катеринославському губернському селянському з'їзді наполіг на включенні домагань національно-територіальної автономії України до резолюції з'їзду. На засіданнях Катеринославської думи він активно відстоював національні інтереси і виступав проти порушення урядом Керенського права України на самовизначення. За ініціативою Мазепи, в грудні 1917 р. була створена і очолена ним Катеринославська губерніальна революційна рада, до складу якої ввійшли представники соціалістичних партій, незгодних з більшовиками – українських, єврейських і російських.

На початковому етапі національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. І. Мазепа підтримав політику Центральної Ради, проте пізніше виступив проти „соціалістичних експериментів” в країні, бо вважав, що згідно з соціально-

економічними передумовами, які склалися на той час в Україні, форма державності у вигляді буржуазно-демократичної республіки з демократично обраними органами влади та парламентом була найбільш прийнятною. Він переконував, що лише поступовими реформами можна привести Україну до соціалізму.

В добу Гетьманату І. Мазепа критикував гетьманський режим за узурпацію влади, згортання демократичних реформ в країні, проведення економічної політики в інтересах привілейованих верств українського суспільства та знищення національної державності шляхом передачі України під російське імперське правління. Ідею федерації з Росією він вважав шляхом до реставрації імперії, що суперечило завданням Української революції.

І. Мазепа підкреслював важливість друкованого слова для пропаганди української справи і значні зусилля спрямував на видавничу справу. На сторінках газети „Наша Справа”, засновником і співредактором якої він був, виступав і проти гетьманського режиму, і проти більшовизму. Політик запевняв, що боротьба за утримання соціально-політичних та національно-культурних здобутків Української революції має йти не під проімперськими гаслами, а під ідеями незалежної української держави.

Вважаючи ідеї більшовизму чужими для українського суспільства, а організацію радянської влади в Україні – лише спробою Раднаркому РСФРР за допомогою маріонеткового українського радянського уряду економічно експлуатувати Україну, І. Мазепа вів активну політичну боротьбу проти більшовицького режиму. Він висловлював свої „антирадянські”, „самостійницькі” погляди на II Всеукраїнському з’їзді рад, регіональних з’їздах та засіданнях органів місцевого самоврядування Катеринославщини, а також на VI з’їзді УСДРП та засіданнях Трудового Конгресу. Завдяки безкомпромісній позиції на VI партійному з’їзді та Трудовому Конгресі І. Мазепа відіграв непересічну роль у виборі українським політикумом політичної системи для молоді держави. На згаданих форумах він категорично протестував проти впровадження радянської системи влади в Україні і неухильно відстоював принципи демократії та загального виборчого права.

Таким чином, формування світоглядних підвалин І. Мазепа відбулося під впливом українського визвольного руху в Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. та подій Російської революції 1905–1907 рр. Революційний період став для нього перехідним етапом від поміркованого культурництва до усвідомленої політичної діяльності. В перебігу подій Української революції 1917–1920 рр. І. Мазепа відхилив концепцію української державності у формі національно-територіальної автономії у складі побудованої на федеративно-демократичних засадах Росії на користь концепції унітарної, незалежної, демократичної парламентської республіки.

Третій розділ “Державницька діяльність І. Мазепа в урядах УНР (квітень 1919 – липень 1920)” присвячений основним напрямкам державотворчих зусиль І. Мазепа у період найактивнішої його участі в Українській революції.

Підкреслюється, що в один з найскладніших для української державності період, коли значна частка провідників національного руху виїхала за кордон, І. Мазепа став діячем загальнодержавного рівня. Його зусилля були зосереджені переважно на розв'язанні конкретних завдань державного будівництва. Під час перебування І. Мазепи в складі українських урядів ним розроблялись плани політичних, адміністративних, соціально-економічних заходів, але через поразки на фронті більшість з них втілити не вдалося. У вищезазначений період І. Мазепа обіймав низку найвищих урядових посад в Уряді УНР: 9 квітня 1919 р. був призначений Міністром внутрішніх справ УНР, 29 серпня того ж року – Прем'єр-міністром українського Уряду зі збереженням посади керівника МВС, з 2 червня по 10 липня 1920 р. очолював Міністерство земельних справ УНР.

Під час роботи на посадах Міністра внутрішніх справ, а потім – Прем'єр-міністра УНР, І. Мазепі вдалося створити дієвий адміністративний та міліцейський апарат в державі. Він зосередив всю владу на місцях в руках своїх підлеглих і цим позитивно вплинув на внутрішню ситуацію в країні: було покінчено з анархією, приборкано отаманщину та припинено єврейські погроми. І. Мазепа зробив значний внесок у створення, реорганізацію, підвищення ефективності роботи органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності державного управління і виправлення недоліків в організації адміністративної структури держави, зокрема, у відновлення роботи та реформування державних інституцій волосного та повітового рівня. Завдяки його зусиллям була налагоджена активна інформаційно-агітаційна робота як на території УНР, так і на етнічних українських територіях, які знаходилися за лінією фронту. Реформування Кошу охорони республіканського ладу та Державної інспекції при Армії УНР, проведене за ініціативою І. Мазепи, допомогло на деякий час стабілізувати ситуацію на підвладній УНР території.

Очоливши український уряд І. Мазепа продовжував триматися національно-державного напрямку в державотворенні. Він проводив політику компромісів, яка мала на меті залучити сили національно свідомого українського громадянства і об'єднати зусилля Наддніпрянського та Галицького урядів у боротьбі за незалежність УНР. На деякий час йому вдалося це зробити. Цьому сприяв демократичний курс уряду І. Мазепи: задеклароване у програмі уряду скликання парламенту з установчими функціями та загальне виборче право при виборах до установ народної влади. Прем'єр-міністр УНР робив значні зусилля для подолання дефектів загального державного управління, законодавчого унормування відносин між вищими органами влади УНР та створення балансу між гілками влади в країні. За ініціативи І. Мазепи у жовтні 1919 р. при МВС розпочала роботу комісія щодо вироблення основного закону держави – Конституції УНР. Він брав активну участь у розробці та ухваленні Тимчасового закону про державний устрій та порядок законодавства в УНР. І. Мазепа доклав значних зусиль для збереження українських збройних сил та Державного центру після „листопадової катастрофи” 1919 року. Значною мірою завдяки безкомпромісній позиції прем'єра, наприкінці 1919 – початку

1920 рр. вдалося застерегти військове керівництво та Уряд УНР від переходу на радянську політичну платформу, що дало змогу продовжити боротьбу за державну незалежність України. Отримавши пропозицію сконцентрувати повноваження Голови Директорії та Голови Ради Народних Міністрів у своїх руках, І. Мазепа відмовився від такого кроку і залишився противником введення диктатури як правого, так і лівого політичного напрямків та прихильником демократичного розвитку УНР.

Отже, займаючи найвищі урядові посади в УНР І. Мазепа послідовно наполягав на введенні парламентаризму в Україні та вживав заходів для досягнення цієї мети. Обстоюючи орієнтацію на національні сили і відкидаючи міжнародні угоди, які ставили під загрозу суверенітет України, Голова Уряду УНР І. Мазепа водночас намагався привернути увагу міжнародної громадськості до визвольних змагань українського народу. Але перебуваючи на посаді Прем'єр-міністра УНР, він захопився проведенням внутрішніх реформ в країні та недостатньо приділяв уваги зовнішньополітичним справам. І. Мазепа недооцінив сили головних супротивників УНР – більшовиків та помилився, вважаючи, що для боротьби за державну незалежність українському народу достатньо власних сил.

Четвертий розділ „Суспільно-політична діяльність І. Мазепи в еміграції” розкриває роль і місце І. Мазепи в боротьбі української політичної еміграції за відновлення державної незалежності України.

Підкреслюється, що опинившись в еміграції, І. Мазепа не полишив активної суспільно-політичної та громадської діяльності. На фоні поразки українських національно-визвольних змагань, він вдався до опрацювання світоглядних, ідейних засад з метою обґрунтування необхідності продовження боротьби за незалежність, відновлення української державності. Загалом, діяльність І. Мазепи в еміграції мала 2 головні напрямки: консолідація українських громадсько-політичних сил у боротьбі за державну незалежність та залучення світової спільноти до захисту прав українського народу.

І. Мазепа послідовно наполягав на участі УСДРП в роботі Ради Республіки, яка мала консолідувати українське громадянство в боротьбі за державність. Проте після ратифікації Ризького договору та заборони польського уряду на офіційну політичну діяльність українських емігрантів і, відповідно, закордонного представницького органу українського громадянства, І. Мазепа змінив свою позицію. Вважаючи, що Державний Центр УНР підпав під вплив польського уряду і, відповідно, діяльність українського еміграційного уряду може бути використана сторонньою силою не в інтересах державного будівництва України і її народу, він припинив співпрацю з урядом.

Очоливши Закордонну делегацію УСДРП І. Мазепа, з огляду на нову суспільно-політичну ситуацію в Україні, скоригував завдання партії. Він спрямовував активність української соціал-демократії не лише на політичну роботу серед українського громадянства, а й на співпрацю з міжнародним соціалістичним рухом, з метою залучити соціалістичну і загалом всю демократичну світову спільноту до вирішення українського питання. Лідер

УСДРП орієнтував як українську, так і світову соціал-демократію на парламентську, правову, пропагандистсько-просвітницьку та філантропічну діяльність – такі форми захисту інтересів трудящих, які передбачали поступове перетворення капіталістичного суспільства на соціалістичне за допомогою реформ. І. Мазепа пропагував ідеї демократичного соціалізму, реформування буржуазного суспільства й рівноправності усіх націй і народів.

В міжвоєнний період І. Мазепа спрямовував свої зусилля на пошуки шляхів визволення Вітчизни з-під всевладдя комуністичної диктатури, виступав з різким осудом репресивної політики сталінського режиму, волонтаристського експерименту форсованої індустріалізації та колективізації, а також соціальних експериментів, які призводили до винищення українців. Разом з тим, він затаврував ганьбою ідеологію і практику гітлерівського фашизму та підняв голос протесту проти його приготувань до нової світової війни. І. Мазепа категорично відкидав тоталітарні форми політики і був одним з перших політологів, які доводили подібність політичних методів комуністів і фашистів. Він виступив поборником прав та інтересів проживаючого на окупованих поляках Західноукраїнських землях населення, захисником демократичних засад вирішення національного питання. Лідер УСДРП брав активну участь заходах українського еміграційного політикуму, спрямованих на створення органу консолідації національних сил – Всеукраїнського Національного Конгресу. Але в зв'язку з ускладненням політичної ситуації в Європі у другій половині 1930-х років ці заходи успіху не мали.

В післявоєнні роки І. Мазепа очолив процес об'єднання сил української політичної еміграції на фундаменті Української Національної Ради. Політична лабільність й компромізм голови підготовчої комісії І. Мазепа та використання запропонованої ним секторальної системи формування УНРади, допомогли узгодити позиції партій та залучити до роботи в еміграційному українському передпарламенті навіть давніх політичних опонентів. Всі три склади Виконного органу УНРади, які очолював І. Мазепа, були сформовані на основі паритету, що дало змогу суперечним між собою групам створювати синтез завдань і спільно їх вирішувати. Він, як і в часи свого першого прем'єрства, у боротьбі за відновлення самостійної соборної української держави, спирався на „власні сили” та спрямовував головні зусилля на організацію національних сил, але, зробивши висновки зі своїх попередніх помилок, надавав не меншої ваги й зовнішньополітичній діяльності.

Відповідно до розробленої І. Мазепою зовнішньополітичної концепції Виконного органу УНРади, головні зусилля він приділяв таким напрямкам: 1) привернення уваги міжнародного співтовариства та урядів демократичних держав до української проблеми; 2) встановлення контактів з екзильними політичними центрами та осередками інших поневолених народів. Політиком були розроблені засади створення господарсько-політичного об'єднання незалежних держав східно і центральноєвропейського регіону – Східноєвропейського союзу, а також плани вступу України до Об'єднаної Європи. Ці ідеї залишились актуальними дотепер.

Таким чином, в міжвоєнну добу і в післявоєнні роки І. Мазепа зробив значний внесок в об'єднання українських громадсько-політичних сил в еміграції для боротьби за соборну, самостійну українську державу та залучення світової спільноти до захисту прав українського народу.

У **висновках** узагальнено основні результати дослідження, які винесено на захист:

– Аналіз історіографії досліджуваної теми показав, що цілісне об'єктивне відображення державницької, суспільно-політичної та громадської діяльності І. Мазепи в усій її повноті й різноманітності залишається до теперішнього часу відкритою проблемою. Наявна джерельна база є достатньою для її розв'язання.

– Становлення І. Мазепи як громадсько-політичного діяча відбувалося під впливом багатьох чинників суспільного життя кінця XIX – початку XX ст., насамперед – загострення соціальних та етнополітичних проблем, підйому культурно-просвітницької активності української інтелігенції, Російської революції 1905–1907 рр. Зрозумівши, що українське національне питання неможливо вирішити культурницькими заходами і побачивши перспективи боротьби за національне відродження в політичній діяльності, він вступив до УСДРП. В революційні 1905–1907 роки продовжилося формування світоглядних підвалин І. Мазепи, які суттєво вплинули на його громадсько-політичну діяльність.

– В період Української революції 1917–1920 рр. зусилля І. Мазепи були зосереджені переважно на розв'язанні конкретних завдань державного будівництва. Переконалий у тому, що Україна в своїх прагненнях може покладатися лише на власні сили, він спрямовував свою діяльність на залучення якомога ширших верств громадськості до свідомої націотворчості та захисту державного суверенітету від зовнішніх посягань. Займаючи керівні посади в УСДРП та найвищі щаблі виконавчої влади доби Директорії, І. Мазепа послідовно відстоював демократичні засади розбудови національної держави і значно вплинув на хід державотворчих процесів в УНР.

– Опинившись в еміграції, І. Мазепа очолив праву частину УСДРП – Закордонну Делегацію, яка, значною мірою, завдяки його впливу, залишалася вірною демократизму та реформістським принципам. Долаючи внутрішньопартійні чвари, глибше опановуючи соціалістичну теорію, борючись проти тоталітаризму у всіх його видозмінах, він захищав українську національну справу. Основною метою, яку переслідував І. Мазепа в 1920–30-ті роки, була консолідація українських громадсько-політичних сил у боротьбі за відновлення соборної самостійної української держави. Лідер УСДРП брав активну участь у заходах українського еміграційного політикуму, спрямованих на скликання Всеукраїнського Національного Конгресу. Зусиллями І. Мазепи УСДРП увійшла до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу, як національна секція. Активною діяльністю в РСІ він намагався привернути увагу європейських соціалістів до українських проблем та залучити їх до захисту прав українського народу. В своїх численних публіцистичних працях міжвоєнного періоду І. Мазепа засудив репресивну політику сталінського

режиму і волонтаристські експерименти над українцями, виступив поборником прав населення, яке проживає на окупованих поляками Західноукраїнських землях, захисником демократичних засад вирішення національного питання.

– В повоєнні роки І. Мазепа відіграв одну з провідних ролей у процесі реформування Державного Центру УНР. Він зумів налагодити персональні контакти і досягти порозуміння з керівниками основних політичних сил, очолив процес об'єднання української політичної еміграції на платформі Української Національної Ради. Заходами Голови Виконного органу УНРади І.Мазепи було налагоджено зв'язки та співпраця з більшістю громадських українських організацій та об'єднань в усьому світі, встановлено взаємини з екзильними політичними центрами та осередками інших поневолених народів та проведено низку спільних акцій по захисту національних і громадянських прав, привернено увагу міжнародного співтовариства та урядів демократичних держав до української проблеми, організовано інформування світової спільноти про український визвольний рух та становище українців в СРСР і в еміграції. Разом з тим, І. Мазепа продовжив ідейно-політичне обґрунтування відновлення незалежної соборної української держави, що стало значним внеском у формування підвалин української державності та мало вплив на розвиток національно-державницького напрямку політичної думки ХХ ст. Багато ідей І. Мазепи втілилися в реаліях незалежної України. Декотрі його розробки застаріли і втратили актуальність, інші потребують критичного переосмислення з метою використання зафіксованого в них історичного досвіду при вирішенні актуальних проблем сучасного суспільного розвитку.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Гаврик В.Г. Ісак Мазепа в національно-визвольній боротьбі українського народу часів Центральної Ради та Гетьманату / В.Г. Гаврик // Сторінки історії: Збірник наукових праць / [відп. ред. Н.Ф. Гнатюк]. – Вип. 27. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2008. – С. 29-38.

2. Гаврик В.Г. Ісак Мазепа в боротьбі українських соціал-демократів за державність (1905 – початок 1919 рр.) / В.Г. Гаврик // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №6. Історичні науки: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 45-49.

3. Гаврик В.Г. І. Мазепа в суспільно-політичному житті української еміграції повоєнного періоду (друга половина 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст.) / В.Г. Гаврик // Сторінки історії: Збірник наукових праць / [відп. ред. Н.Ф. Гнатюк]. – Вип. 28. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2009. – С. 209-218.

4. Гаврик В.Г. Політична та державницька діяльність Ісака Мазепи в період Української революції (1917–1920 рр.) / В.Г. Гаврик // Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (Ніжин, 11–12 грудня 2008 р.) / [упоряд. О.Г. Самійленко]. – Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – С. 10-15.

5. Гаврик В.Г. Політична діяльність Ісака Мазепи в повоєнний період (друга половина 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст.) / В.Г. Гаврик // Каразінські читання (історичні науки) : матеріали міжнар. наук. конф. молодих вчених (Харків, 24 квітня 2009 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 58-60.

АНОТАЦІЇ

Гаврик В.Г. Державницька, суспільно-політична та громадська діяльність Ісака Мазепи (1884–1952 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертація присвячена дослідженню державницької, суспільно-політичної та громадської діяльності відомого українського соціал-демократа й активного учасника українського національного руху першої половини ХХ ст. І. Мазепи (1884–1952). На основі широкої джерельної бази та наявної історіографії здійснено цілісний системний аналіз основних напрямків і форм суспільної активності І. Мазепи у різні історичні періоди, починаючи з часу його вступу до української студентської громади в Санкт-Петербурзі у 1904 р. й закінчуючи державотворчими заходами на посаді голови українського уряду в екзилі на початку 50-х рр. ХХ ст. Зосереджено увагу на особливостях його політичної тактики за різних історичних обставин та стабільній послідовності у реалізації стратегічної мети – побудови суверенної, соборної, демократичної української держави. Показано, що незмінно надаючи пріоритет вирішенню національного питання, І. Мазепа не вважав його самоціллю, а лише засобом побудови соціально справедливого демократичного суспільства.

Ключові слова: І. Мазепа, Українська соціал-демократична робітничка партія, громадсько-політична діяльність, український національний рух, політичні партії, демократія, УНР, національно-визвольна боротьба.

Гаврик В.Г. Государственная и общественно-политическая деятельность Исаака Мазепы (1884–1952 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена исследованию государственной и общественно-политической деятельности известного украинского социал-демократа и активного участника украинского национального движения первой половины ХХ века И. Мазепы (1884–1952). На основании широкой базы источников и с учетом существующей историографической литературы сделан целостный системный анализ основных направлений и форм общественной активности И. Мазепы в разные исторические периоды, начиная со времени его вступления в украинское студенческое общество Петербурга в 1904 г. и заканчивая

процессами государственного строительства на должности председателя украинского эмиграционного правительства в начале 50-х гг. XX века.

Существенное внимание сосредоточено на особенностях политической тактики государственного деятеля в различных исторических обстоятельствах и стабильной последовательности в реализации стратегической цели – строительстве суверенного демократического украинского государства. Аргументировано, что, неизменно отдавая приоритет решению национального вопроса, И. Мазепа считал его не самоцелью, а лишь способом строительства социально справедливого демократического общества. Отстаивается мысль, что деятельность политика имела преимущественно конструктивный характер. Творческое наследие И. Мазепы является не только бесценным материалом для исследования периода национально-освободительных состязаний 1917–1920 гг., как составной части истории украинского освободительного движения первой половины XX века, а и существенным вкладом в развитие национально-государственного направления украинской политической мысли XX века.

Установлено, что в течение революционных событий 1917–1920 гг. И. Мазепа отклонил концепцию украинской государственности в виде национально-территориальной автономии в составе Российской федерации в пользу концепции унитарной, независимой, демократической парламентской республики. Будучи противником радикального и скорого перехода страны к социализму, он отстаивал реформистский путь изменения общественного строя. Обращается внимание на значительное влияние И. Мазепы на процесс государственного строительства в период УНР. Занимая должности Министра внутренних дел и Премьер-министра УНР, он усовершенствовал государственный аппарат: выстроил исполнительную вертикаль власти и реформировал правоохранительные органы. В значительной степени, благодаря бескомпромиссной идеологической позиции главы украинского правительства И. Мазепы, в конце 1919 – начале 1920 гг. удалось избежать перехода военного руководства и правительства УНР на советскую политическую платформу.

Подчеркивается активное участие И. Мазепы в общественно-политической жизни украинской эмиграции. Он возглавил правое крыло УСДРП – Закордонную делегацию, которая, в значительной степени благодаря влиянию лидера осталась на демократических позициях. Отстаивая идеи демократического социализма, И. Мазепа принимал активное участие в деятельности Рабочего Социалистического Интернационала. С помощью РСИ политик пытался обратить внимание социалистического сообщества на украинские проблемы и приобщить к защите прав украинского народа. Важным направлением политической деятельности И. Мазепы в эмиграции была консолидация украинских общественно-политических сил за независимое украинское государство. Благодаря тактическому мастерству И. Мазепы, в качестве председателя подготовительной комиссии по созданию Украинской Национальной Рады, был закончен процесс создания УНРады и возобновлена деятельность ДЦ УНР. Использование И. Мазепой секторальной системы формирования УНРады позволило согласовать позиции партий и привлечь к

работе в эмиграционном украинском парламенте давних политических оппонентов. Подчеркивается, что все три состава эмиграционного украинского правительства, возглавляемые И. Мазепой, были сформированы им на основе паритета, что дало возможность противоречащим силам совместно решать важнейшие государственные вопросы. Как и во времена своего первого премьерства И. Мазепа в борьбе за возобновление независимого украинского государства опирался на „внутренние силы” и направлял деятельность правительства на организацию национальных сил. Обращается внимание, что, сделав выводы со своих предыдущих ошибок, он уделял не меньше внимания и внешнеполитической деятельности.

Ключевые слова: И. Мазепа, Украинская социал-демократическая рабочая партия, общественно-политическая деятельность, украинское национальное движение, политические партии, демократия, УНР, национально-освободительная борьба.

Gavrik V.G. State, social-political and public activity of Isak Mazepa (1884–1952). – Manuscript.

The thesis on obtaining Candidate’s degree on historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National M. P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2010.

The dissertation is devoted to the research of state, social-political and public activity of famous Ukrainian social-democrat and active participant of Ukrainian national movement of first half XX century I. Mazepi (1884–1952). Complete system analysis of the basis directions and forms of public activity of I. Mazepa during different historical periods (beginning from his entry in Ukrainian student’s community in Saint Petersburg in 1904 and finishing state-creative measures on position of the head of the Ukrainian government in emigration in the beginning of 50 years of XX century) is carried out on the basis of wide sources and present historiography. The attention is concentrated on the features of his political tactic for different historical circumstances and stable sequence in strategic purpose’s realization – constructions of the sovereign, cathedral, democratic Ukrainian state. It is shown, that a priority is giving invariable to the question, I. Mazepa did not consider it by his self-aim, and only construction’s mean of socially just democratic society.

Key words: I. Mazepa, Ukrainian social democratic party of worker, public-political activity, Ukrainian national movement, political parties, democracy, Ukrainian Folk Republic, national liberal struggle.